

‘आस्थाका पदचापहरु’ कथा सङ्गालोको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन

शोधार्थी

भिमकुमारी भण्डारी

परीक्षा क्रमाङ्क : २०३०००५ (२०६७)

त्रि.वि.दर्ता नं. : २८९७३-९२

क्याम्पस क्रमाङ्क : ८१ (२०६६)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८

पाठ्यांशको प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

पाँचथर बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

फिदिम, पाँचथर,

सन् २०१६ (वि.सं. २०७३)

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यांश नेपा.शि. ५९८ को आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत रविमान लम्जेलद्वारा लिखित 'आस्थाका पदचापहरु' कथा सङ्गालोको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र तयार पार्नका लागि आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यक सल्लाह सुझाव एवम् प्रेरणा सहित मार्गनिर्देशन गरिदिनु हुने शोध निर्देशक क्याम्पस प्रमुख उप-प्रा. खेमनाथ खतिवडाज्यूको कुशल निर्देशनमा यो शोधपत्र तयार पारिएको हो । यसैगरी बाह्य परीक्षण गरिदिनु हुने आदरणीय उप-प्राध्यापक गुरु नारायणदत्त पौडेलज्यूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । त्यस्तै आवश्यक सल्लाह र मार्गनिर्देश प्रदान गर्नुहुने सहायक प्राध्यापक आदरणीय गुरु श्री खड्गनारायण आङ्देम्बे तथा विभागका सम्पूर्ण प्राध्यापक र क्याम्पसका अन्य प्राध्यापक एवम् कर्मचारीज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

यो शोधपत्रको शीर्षक चयनदेखि अन्त्यसम्म विभिन्न राय, सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नुहुने पाँचथर बहुमुखी क्याम्पसका नेपाली भाषा शिक्षा विभागका सम्पूर्ण प्राध्यापकवर्ग एवम् लेखन कार्यमा आवश्यक सहयोग पुऱ्याउनु हुने दाइ एकराज भण्डारीप्रति विशेष आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी यस कार्यमा आवश्यक समय उपलब्ध गराई लेख्न प्रेरित गर्नुहुने मेरा श्रीमान् केशवप्रसाद गौतम, छोराहरु तोसन र तिरन गौतमप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र लेखनको क्रममा आवश्यक सामग्री जुटाउन, तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने तथा शैक्षिक अनुभवहरु उपलब्ध गराई महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्री सिंगपुर पशुपति माध्यमिक विद्यालयका मेरा सम्पूर्ण शिक्षकशिक्षिका तथा कर्मचारीप्रति आभारी छु । त्यसैगरी यस शोधपत्रलाई समयमै टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने सुमन बराल, सोम भण्डारी र डिजाइन तथा बाइन्डिङ्गमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने करुणा छापाखानाका भाइ सागर खनालज्यूप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पाँचथर बहुमुखी क्याम्पस शिक्षा शास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

भिमकुमारी भण्डारी

शोधसार

शोध शीर्षक	: आस्थाका पदचापहरु कथा सङ्गालोको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन
शोधार्थी	: भिमकुमारी भण्डारी
शोध निर्देशक	: उप-प्राध्यापक खेमनाथ खतिवडा
विभाग/क्याम्पस	: नेपाली शिक्षा विभाग, पाँचथर बहुमुखी क्याम्पस, पाँचथर
शैक्षिक वर्ष	: २०७३/२०७४
अध्याय	: पाँच
पृष्ठ	: ९२ + ९

शोध प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष नेपाली शिक्षा ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको हो ।

कथाकार रविमान लमजेलद्वारा सिर्जना गरिएको आस्थाका पदचापहरु कथा सङ्गालो सामाजिक यथार्थवादी कथा सङ्गालो हो । कथाकारले नेपाली समाजमा घटेका घटनाहरुलाई यथार्थ रूपमा उतारेका छन् । 'आस्थाका पदचापहरु' कथा सङ्गालोमा समाविष्ट कथाहरुको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन गर्ने क्रममा सङ्गालो भित्रका धनबहादुरको प्रतिशोध, चुनाव, मूल्याङ्कन, हाकिमको कुटनीति, कागजी बाघ, शहीद दिवस, हात्तीको देखाउने दाँत, जन्तरे काका, मोलतोल, भिनाजुको करामत कथाहरुको कथानक र पात्रका आधारमा शैलीवैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण र शैलीविज्ञानका प्रमुख मान्यताहरु चयन र विचलनका आधारमा शैलीवैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययन प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधपत्र 'आस्थाका पदचापहरु कथा सङ्गालोमा समाविष्ट कथाहरुको शैली वैज्ञानिक अध्ययन' गर्ने क्रममा पहिलो अध्यायमा शोधको परिचय अन्तर्गत विषय प्रवेश, समस्याकथन, शोधकार्यको उद्देश्य, अध्ययनको औचित्य र महत्व, अध्ययनको सीमाङ्कन र अध्ययनको रूपरेखा प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनको दोस्रो अध्यायमा पूर्वकार्यको समीक्षा र

सैद्धान्तिक रूपरेखालाई प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त कार्यले शोध कार्य गर्न सहज र सजिलो बनाएको छ । अध्ययनको तेस्रो अध्यायमा शोध कार्य अनुसन्धान विधिलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यो शोध तयार गर्दा पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । अनुसन्धानको प्राथमिक स्रोतको रूपमा 'आस्थाका पदचापहरु' कथा सङ्गालोलाई लिइएको छ, भने अन्य प्रकाशित अप्रकाशित शोधपत्रहरुलाई द्वितीय स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ । शोधको चौथो अध्यायमा कथानक र पात्रका आधारमा 'आस्थाका पदचापहरु' कथा सङ्गालो भित्रका तोकिएका दस कथाहरुको शैलीवैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस भित्र कथाहरुको कथानकलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त कथाहरुमा भएका पात्रहरुलाई शैलीवैज्ञानिक तालिकामा देखाई तिनीहरुको विश्लेषण गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रको पाँचौ अध्यायमा 'आस्थाका पदचापहरु' कथा सङ्गालो भित्रका तोकिएका दस कथाहरुको चयन र विचलनका आधारमा शैलीवैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । चयनका आधारमा तत्सम, तद्भव, आगन्तुक र भर्त्सा चारै स्रोतबाट आएका शब्दहरुको चयनको विश्लेषण गरिएको छ । त्यसरी नै नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक र निपातका आधारमा गरिएको शब्द चयनलाई विश्लेषण गरिएको छ । उक्त कार्यहरुले कथाहरुलाई रोमाञ्चक, सरल, सहज र बोधगम्य बनाएको छ । उल्लिखित कथाहरुमा विन्दु चिह्न, प्रश्नसूचक चिह्न, विष्मयादिबोधक चिह्नको समुचित प्रयोग गरिएको छ । विचलन अन्तर्गत कोशीय, व्याकरणिक, ध्वनि प्रक्रियात्मक र अर्थतात्विक विचलनको अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

शोध निष्कर्ष

कथाकार रविमान लमजेलद्वारा सिर्जना गरिएको 'आस्थाका पदचापहरु' कथा सङ्गालो भित्रका तोकिएका दस कथाहरुको अध्ययनले निम्न कुराहरु समेटेको छ :

- क) पहिलो अध्यायले अध्ययनको समस्या, उद्देश्य, औचित्य, महत्व, सीमाङ्कन र रूपरेखा देखाएको छ ।
- ख) दोस्रो अध्यायले पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक रूपरेखा देखाएको छ, जसले शोध कार्यलाई सजिलो बनाएको छ ।

- ग) तेस्रो अध्यायले अध्ययनको अनुसन्धान विधिलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यसमा प्रथम स्रोतका रूपमा 'आस्थाका पदचापहरु' कथा सङ्गालो र प्रकाशित अप्रकाशित शोधपत्रहरु साथै अन्य पुस्तकहरुलाई द्वितीय स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ ।
- घ) चौथो अध्यायले तोकिएका दस कथाको कथानक र पात्रहरुका आधारमा तालिका सहित विश्लेषण गरेको छ । जसमा कथानकलाई बुँदागत राखिएको छ ।
- ङ) पाँचौ अध्यायले तोकिएका कथाहरुको चयन र विचलनका आधारमा शैलीवैज्ञानिक विश्लेषण गरेको छ ।
- च) उल्लिखित कार्यहरुले कथालाई रोमाञ्चक, सरल, सहज र बोधगम्य बनाएको छ ।
- छ) यस कार्यले कथाकार लमजेलका कथामा देखिएको व्याकरणत्मक, शैलीगत, भाषागत वैशिष्ट्यलाई प्रष्ट्याएको छ ।

विषयसूची

अध्याय एक

शोध परिचय

	पृष्ठ सङ्ख्या
१.१. विषय प्रवेश	१
१.२. शोध शीर्षक	२
१.३. शोध प्रयोजन	२
१.४. समस्याकथन	२
१.५. शोधकार्यको उद्देश्य	३
१.६. अध्ययनको औचित्य र महत्व	३
१.७. अध्ययनको सीमाङ्कन	४
१.८. अध्ययनको रूपरेखा	५

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१. पूर्वकार्यको समीक्षा	६
२.१.१ पूर्वकार्यको उपयोगिता	८
२.२. सैद्धान्तिक अवधारणा	९
२.२.१. परिचय	९
२.२.२. शैलीको परिचय	११
२.२.३. शैलीविज्ञानको परिचय	१३
२.२.४. शैलीविज्ञानको सैद्धान्तिक स्वरूप	१४
२.२.५. शैलीवैज्ञानिक समालोचनाको तह	१५
२.२.६. कृति विश्लेषणको शैली वैज्ञानिक आधार	१६
२.२.७. साहित्यिक संरचना	१६
२.२.८. भाषिक संरचना	१८
२.२.९. शैली	१९
२.२.९. अग्रभूमि निर्माण	२०
२.२.९.१. विचलन	२३

२.२.९.२. समानान्तरता	२३
२.२.१०. शैली चिह्न	२४

अध्याय तीन

शोध विधि र प्रक्रिया

३.१. अनुसन्धान विधि	२५
३.२. वर्णनात्मक विधि	२५
३.३. तथ्याङ्क सङ्कलनको स्रोत	२६
३.४. तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन	२६
३.५. तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	२६
३.६. तथ्याङ्क विश्लेषण विधि	२६

अध्याय चार

‘आस्थाका पदचापहरु’ कथा सङ्गालोमा समाविष्ट कथाहरुको विश्लेषण

४.१. परिचय	२७
४.२. कथावस्तुको आधारमा विश्लेषण	२८
४.२.१. ‘धनबहादुरको प्रतिशोध’ कथाको कथानक	२९
४.२.२. ‘धनबहादुरको प्रतिशोध’ कथाको विश्लेषण	२९
४.२.३. ‘चुनाव’ कथाको कथानक	३०
४.२.४. ‘चुनाव’ कथाको विश्लेषण	३१
४.२.५. ‘मूल्याङ्कन’ कथाको कथानक	३२
४.२.६. ‘मूल्याङ्कन’ कथाको विश्लेषण	३२
४.२.७. ‘हाकिमको कुटनीति’ कथाको कथानक	३२
४.२.८. ‘हाकिमको कुटनीति’ कथाको विश्लेषण	३३
४.२.९. ‘कागजी बाघ’ कथाको कथानक	३३
४.२.१०. ‘कागजी बाघ’ कथाको विश्लेषण	३४
४.२.११. ‘शहीद दिवस’ कथाको कथानक	३५
४.२.१२. ‘शहीद दिवस’ कथाको विश्लेषण	३६
४.२.१३. ‘हात्तीको देखाउने दाँत’ कथाको कथानक	३६
४.२.१४. ‘हात्तीको देखाउने दाँत’ कथाको विश्लेषण	३७

४.२.१५. 'जन्तरे काका' कथाको कथानक	३८
४.२.१६. 'जन्तरे काका' कथाको विश्लेषण	३८
४.२.१७. 'मोलतोल' कथाको कथानक	३९
४.२.१८. 'मोलतोल' कथाको विश्लेषण	३९
४.२.१९. 'भिनाजुको करामत' कथाको कथानक	३९
४.२.२०. 'भिनाजुको करामत' कथाको विश्लेषण	४०
४.३. चरित्रका आधारमा कथाहरुको विश्लेषण	४०
४.३.१. चरित्र	४०
४.३.२. वर्गीकरणको आधार	४२
४.३.४. 'आस्थाका पदचापहरु कथा सङ्गालो' कथाका पात्रहरुको शैलीवैज्ञानिक तालिका	४३
४.३.४.१. धनबहादुरको प्रतिशोध कथाको चरित्र/ पात्र तालिका	४३
४.३.४.२. चरित्रहरुको तालिकाको विश्लेषण	४५
४.३.४.३. 'चुनाव' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	४६
४.३.४.४. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	४८
४.३.४.५. 'मूल्याङ्कन' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	४८
४.३.४.६. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	५०
४.३.४.७. 'हाकिमको कुटनीति' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	५१
४.३.४.८. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	५२
४.३.४.९. 'कागजी बाघ' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	५२
४.३.४.१०. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	५५
४.३.४.११. 'शहीद दिवस' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	५६
४.३.४.१२. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	५८
४.३.४.१३. 'हात्तीको देखाउने दाँत' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	५८
४.३.४.१४. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	६०
४.३.४.१५. 'जन्तरे काका' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	६०
४.३.४.१६. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	६१
४.३.४.१७. 'मोलतोल' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	६१
४.३.४.१८. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	६३

४.३.४.१९. 'भिनाजुको करामत' कथाको चरित्र/पात्र तालिका	६३
४.३.४.२०. चरित्र चित्रण तालिकाको विश्लेषण	६५
४.४. चयनका आधारमा कथाहरुको विश्लेषण	६५
४.४.१. शब्द चयनका आधारमा	६५
४.४.१.१. तत्सम शब्दको चयन	६७
४.४.१.२. तद्भव शब्दको चयन	६९
४.४.१.३. आगन्तुक शब्द चयन	७०
४.४.१.४. भर्त्सा तथा अनुकरणात्मक शब्द चयन	७१
४.४.१.५. द्वित्व शब्द चयन	७२
४.४.१.६. नाम शब्दको चयन	७४
४.४.१.७. सर्वनाम शब्दको चयन	७५
४.४.१.८. विशेषणको शब्दको चयन	७६
४.४.१.९. क्रियापदको चयन	७८
४.४.१.१०. क्रियाविशेषणको चयन	७८
४.४.१.११. नामयोगी शब्दको चयन	७९
४.४.१.१२. संयोजकको चयन	८०
४.४.१.१३. निपातको चयन	८१
४.४.१.१४. विष्मयादिवोधक चिह्नको चयन	८२
४.४.१.१५. वाक्य चयन	८३
४.४.१.१६. विन्दु चिह्नको चयन	८४
४.४.१.१७. प्रश्न सूचक चिह्नको चयन	८४
४.४.१.१८. उखान तथा लोकोक्तिको चयन	८५
४.५. विचलनको आधारमा कथाहरुको विश्लेषण	८५
४.५.१. परिचय	८५
४.५.२. कोशीय विचलन	८६
४.५.३. व्याकरणीक विचलन	८७
४.५.४. ध्वनि प्रक्रियात्मक विचलन	८८
४.५.५. अर्थतात्विक विचलन	८९

४.५.६. भाषिक विचलन

९०

अध्याय पाँच

उपसंहार

५.१. निष्कर्ष

९२

५.२. सुभाब

९२

५.२. अध्ययनको उपयोगिता

९३

५.३. भावी अनुसन्धान पक्ष

९५

सन्दर्भसूची

तालिका सूची

तालिका संख्या	शीर्षक	पृष्ठ सङ्ख्या
तालिका नं. : १	'धनबहादुरको प्रतिशोध' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	४३
तालिका नं. : २	'चुनाव' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	४६
तालिका नं. : ३	'मूल्याङ्कन' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	४८
तालिका नं. : ४	'हाकिमको कुटनीति' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	५१
तालिका नं. : ५	'कागजी बाघ' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	५२
तालिका नं. : ६	'शहीद दिवस' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	५६
तालिका नं. : ७	'हात्तीको देखाउने दाँत' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	५८
तालिका नं. : ८	'जन्तरे काका' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	६०
तालिका नं. : ९	'मोलतोल' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	६१
तालिका नं. : १०	'भिनाजुको करामत' कथाका पात्रहरुको शैली वैज्ञानिक तालिका	६३

सङ्क्षेपीकृत सूची

सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
आ.दी.	: आचार्य दीक्षित
क्र.सं.	: क्रम संख्या
डा.	: डाक्टर
त्रि.वि.	: त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.डा.	: प्राध्यापक डाक्टर
नेपा. शि.	: नेपाली शिक्षा
नं.	: नम्बर
ने.रा.प्र.प्र.	: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
ने.रा.शि.यो.आ.	: नेपाल राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग
प्रा.डा.	: प्राध्यापक डाक्टर
पृ.नं.	: पृष्ठ नम्बर
रा.शि.प.यो.	: राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
सु.बो.प.ले.	: सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ